

Az általam vezetett kutatócsoport arra vállalkozott, hogy a futamidő végére előállítja a *József Attila: Tanulmányok és cikkek 1930-1937* című kiadvány kéziratát. Ez a kötet az 1995-ben az Osiris kiadó gondozásában megjelentetett első, az 1923 és 1930 között írt értekező prózát tartalmazó rész közzététele után a kritikai kiadás igényével publikálja azokat az írásokat, amelyeket József Attila 1930-tól a haláláig írt.

A feladat sokban hasonló ahhoz, amelyet az 1995-ben napvilágot látott kötet megjelentetésével valósítottunk meg. Az alapot és a kiindulópontot itt is a prózai műveknek az a kritikai kiadása jelentette, amelyet Szabolcsi Miklós 1958-ban az Akadémiai Kiadó gondozásában tett közzé. Ehhez kapcsolódott az az igen tekintélyes mennyiségű kéziratot hagyaték, amely a nyolcvanas évek közepén került elő, s amely lényegében olyan fogalmazványokat, töredékeket tartalmazott, amelyeket a költő nem publikált, s amelyek eddig ismeretlenül lappangtak. Következésképpen semmilyen előzetes szöveggondozáson nem estek át.

A tennivalókat két részre tagoltuk, s a munkát két kutató csoport között osztottuk fel. A két csoport párhuzamosan működött, s a közöttük való együttműködés elsősorban Horváth Iván (a textológiai feladatok felelőse) és Tverdota György (a magyarázó jegyzetek felelőse) közvetítésével ment végbe.

Horváth Iván és munkatársai lényegében elvégezték a vállalt feladatukat. Elkészítették az 1930 és 1937 közötti József Attila-értekezések nyomdakész kéziratát. Az 1995-ben publikált kötet elkészítése során már hazánkban is erősen éreztette hatását a textológia nagy fordulata, amely a hagyományos szövegkiadási gyakorlattól eltérő szemléletű és módszertanú kiadásokat eredményezett: ez volt a „critique génétique”, magyarul: a szöveggenetika által bevezetett reform. A fejlődés ezt követően is rohamléptekkel haladt előre, s az elektronikus adathordozók alkalmazása a szövegkiadási munkában új, addig nem látott lehetőségekkel gazdagította a textológiai tevékenységet.

Lehetővé vált, például, hogy a József Attila tanulmányait és cikkeit publikáló csoport, amikor munkájának egy bizonyos fokára eljutott, internetes formában a tapasztalt, a még fel nem tárt vagy csak részlegesen ismert területen is biztonsággal mozgó kutatók rendelkezésére bocsássa magukat a szövegeket, a jegyzetek, a biztos kronológiai rend által nyújtott támasz nélkül. A kutatók bizonyos, jól körülhatárolható célokra ugyanis eredményesen felhasználhatták ezeket a szövegeket anélkül, hogy ehhez meg kellett volna várniuk a nyomtatott változat megjelenését. Sőt, mint Lengyel András „*gondja két a gondolatban*” című, Szegeden, a Tiszatáj kiadó gondozásában 2005-ben megjelent tanulmánykötet szerzőjének példája mutatja, az internetes kiadásban olvasott szövegek elemzésével a szakemberek hasznosan hozzájárulhatnak ezeknek az írásoknak a nyomtatott változatban bekövetkező kommentálásához.

Az on-line szövegkiadásnak azonban korántsem csak ilyen ideiglenes, köztes, átmeneti szerepe lehet. A nyomtatás számos olyan korlátozást vezet be, amelyektől az on-line kiadás megszabadítja a használóját. Gyorsabb, eredményesebb, rugalmasabb és pontosabb szakmai munkát tesz lehetővé az a kiadás, amelyet Horváth Iván és munkatársai készítettek, nemcsak az 1930-1937. közötti időszak publikált vagy kéziratban maradt József Attila-írásairól, hanem visszamenőleg azokról az 1923 és 1930 között keletkezett szövegekről is, amelyek korábban csak nyomtatott formában voltak hozzáférhetők. Az ideiglenes kiadás az interneten a következő címen hozzáférhető: <http://irodalom.elte.hu/ja/>.

A végleges kiadásról, pályázatunk fő céljáról Horváth Iván kérésére így számolt be: „számos összeolvasás és számos nehéz filológiai döntés után elkészült a kiadás, amely a következő részekből áll:

- főszöveg,
- szövegváltozatok,
- szövegkritikai jegyzetek,

szövegkritikai utószó.

Megjegyzés:

A kiadás szövegformátumát mi magunk dolgoztuk ki; ezért egyedi. Olyan címkézős (az angol *tag* szót fordítjuk címkével) szövegleíró metanyelvet használtunk, amelyet – kiadói érdeklődés esetén – mi magunk, gépies csereműveletek révén le tudunk fordítani akár az internet-művelődésben elterjedt *.xml formátumra, akár pedig a papírkiadványok világában szokásos címkézős metanyelvek (*.rtf, Ventura Publisher, TEX) bármelyikére. (Bonyolultsága ellenére a jelenlegi szövegformátum is alkalmas arra, hogy szakértő filológus kollégák ellenőrizzék munkánkat.)

Az egyik kézirat-tulajdonos gyűjteményéhez most nem tudunk hozzáférni. Szerencsére a kérdéses anyag mennyisége nem éri el a fél ívet sem, továbbá korábban módunk volt már a kéziratokat lemásolni, sőt legnagyobb részéről van legalább gyenge minőségű fényképfelvételünk – csak az eredetivel való összeolvasás munkafázisa maradt el. Reményünk van arra, hogy a nyár folyamán ezt a hiányosságot pótolni tudjuk.”

Annak oka tehát, hogy a futamidőre vállalt feladat elvégzése nem történt meg, nem a szöveggözlések és a szövegkritikai jegyzetek hiányában van, hanem az az oka, hogy a szövegekhez fűzött kötetnyi terjedelmű kommentár befejezésével Tverdota György késlekedik.

A kommentár kötet elkészítése igen nagy feladatot jelent, mert József Attila gondolkodása éppen 1930-ban, azokban a szövegekben változik meg gyökeresen, amelyekkel a kiadvány második része kezdődik. Ennek az átalakuló tájékozódásnak első hullámában a költő a marxizmussal, illetve a hegeli filozófiával került egyre szorosabb kapcsolatba. Paradox módon, a Kádár-rendszer által is kisajátított szocialista költő marxi ihletettséggű gondolkodásának feltárásával a József Attila-irodalom adós maradt. A munkát szinte a kezdeteknél kellett elindítani. A költő gondolati fordulatának második hullámában, 1931 nyaratól egyre fokozódó mértékben kell számolnunk a pszichoanalízis hatásával. Ezen a téren az utóbbi évtizedekben komolyabb előre haladás történt, nem utolsósorban a költő vallomásos pszichoanalitikus írásainak a kritikai kiadás igényével történt közzétevése és az ezekről írt tanulmányok révén (*Miért fáj ma is*, [Szerkesztette Horváth Iván és Tverdota György], Balassi, Bp. 1992.)

A szövegekhez fűzött magyarázatok megfelelő színvonalú megírása igen alapos előtanulmányokat igényelt, ami meg is történt az eltelt három évben. A programvezető azonban nem számolt a pályázat benyújtásakor, hogy a költő születése 100. évfordulója alkalmából szervezett jubileumi év teljes mértékben le fogja kötni szerzői és szervezői kapacitásait. Ráadásul nemcsak 2005. folyamán januártól decemberig foglalták le őt az emlékévé rendezvényei. A nagy programok előkészületei (például a 2004-2005-ös tanévhez kötött komplex országos iskolai verseny megszervezése, de egyéb rendezvények előkészületei) 2004 közepére nyúltak vissza.

Tverdota György tagja lett a József Attila Emlékbizottságnak, elnöke lett annak a zsűrinek, amely a Nemzeti Évfordulók Titkárságának felkérésére eldöntötte az emlékévre benyújtott pályázatokat. Számos hazai és külföldi, akadémiai, egyetemi és más jellegű konferenciát szervezett, előadások tömegét tartotta és sok tanulmányt írt, több kötetet jelentetett meg.

Mindezek az elháríthatatlan teendők a három éves futamidőnek épp a második felét emésztették fel, amelyben az előkészületek után végre hozzá lehetett volna látni a terjedelmes magyarázó jegyzetek megírásához. Erre a munkára csak 2006 elejétől kezdve kerülhetett sor, s ez jelentős késlekedést okozott a nyomdakész kézirat előállításában. A munka folyamatban van, s elkészülte és az Osiris kiadónál történő megjelentetése után pótlólagosan benyújtjuk az OTKA számára.

Olyan részteljesítményeket, amelyek a magyarázó jegyzetek megírásának előrehaladását bizonyítják, természetesen fel tudunk mutatni. Ezek közül kiemelek egy kollektív vállalkozást. Konferenciát szerveztünk az MTA Irodalomtudományi Intézetében, amelynek az értekező József Attila volt a tárgya. E konferencia aktái *Testet öltött érv* címmel, *Az értekező József Attila* alcímmel önálló kötetben jelentek meg 2003-ban a Balassi Kiadó gondozásában. A kötetben a témavezető „*Szublímálok ösztönöm*” címmel publikált tanulmányt, amelyben József Attila freudi ihletésű kései költészetesztetikájának rekonstruálására vállalkozott. Ugyanezen kötet Függelékében jelent meg *A József Attila-kutatás dilemmái. Egy tanulmánykötet ürügyén* című vitacikke. Ez az írás azért érdemel figyelmet, mert határozottan és erősen érvel az életmű eszmetörténeti megközelítésének létjogosultsága mellett, amit bizonyos újabb irodalomértelmezői irányzatok vitatnak, kétségbe vonva vagy legalábbis aláaknázva ezzel a József Attila-i értekező próza kritikai kiadásának értelmét. Ez az írás további, máig tartó viták kiindulópontjává szolgált, amelyek az emlékévben a Mindentudás Egyeteme szervezésében folytatódtak, és 2006. elején a „*Mint gondolatjel, vízszintes a tested*” című, a Kortárs kiadónál megjelent kötetben tárgyi formát is kaptak. Ezekkel a rendezvényekkel és kötetekkel elértük, hogy a gondolkodó, értekező József Attila értelmezése közüggé váljon, hogy szakemberek szélesebb köre is felfigyeljen a költő értekező prózájának jelentőségére, kedvező fogadtatást biztosítva a megjelenendő kiadványunknak.

De az értekező próza egyes szövegeihez kapcsolódó értelmezői munkának is számos jelentős eredménye született. Az 1995-ös kötet lezárásakor már elkészítettük több olyan írás jegyzeteit, amelyek abba a korszakba tartoznak, amelynek anyagait az új kötetben tesszük közzé. Ilyen például a költőnek Tamási Áron: *Hajnali madár* című kötetéről írt, meg nem jelent kritikája, de ilyenek a nem sokkal későbbi, de sokkal jelentősebb és nehezebb feladatot jelentő *Irodalom és szocializmus* szövegmagyarázatai.

Az OTKA pályázat által adott lendülettel végzett szervező munkánk nyomán bekövetkező kollektív szakmai tevékenységnek köszönhetően számos olyan pont vált világossá az életműben, amelyek korábban nélkülözték az érdemi feldolgozást. Így például József Attila Kosztolányi-kritikájáról (*Ének a semmiről*) több írás született, s Lengyel András és Veres András között a tárgykörben vita is bontakozott ki. Kiss Endre munkájának eredményeként tisztábban látunk azoknak az írásoknak az esetében is, amelyek a belga ideológus, Hendrik de Man javaslatai nyomán, részben azokkal vitatkozva József Attila műhelyében születtek. Agárdi Péter és Lengyel András ugyancsak sok tekintetben egymástól jelentősen eltérő irányú erőfeszítéseket tettek az *Egységfront körül* című vitacikk értelmezésére és értékelésére. Az OTKA program vezetőjének Lengyel Andrással voltak és vannak meg-megújuló vitái *A nemzeti szocializmus...* kezdetű József Attila fogalmazvánnyal kapcsolatban. Ebben a vitában Horváth Iván is kifejtette álláspontját. Cseke Ákos József Attila gondolkodásának bizonyos teológiai vonatkozásaira vetett fényt. És még sorolni lehetne azokat a részeredményeket, amelyek az új kötet magyarázó jegyzeteinek színvonalát szavatolják.

A magyarázó jegyzetek késlekedése mögött tehát nem bűnultság, tétlenség, hanem nagyon eleven és termékeny tisztázó munka húzódik meg. Az elmondottak alapján remény van a jegyzetek minél hamarabb történő megírására, és az értekező próza kritikai kiadása második részének megjelentetésére. A jelentés leadásával való késlekedés egyik fő oka az volt, hogy arra számítottam, hogy mostanra elkészülök a magyarázó jegyzetek megírásával, s a munkát készre jelenthetjük. Sajnos azonban, egyéb elfoglaltságom miatt, az elkészülés időpontját néhány hónappal el kell tolnom.